

MUHAMMAD SHARIF HIKOYALARIDA BOLA RUHIYATI TASVIRI

Laylo HAYITOVA,

Alisher Navoiy nomidagi

ToshDO‘TAU tayanch doktoranti

e-mail: laylohayitova91@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada yozuvchi Muhammad Sharif hikoyalarida bola ruhiyati tasviri, badiiy psixologizmning hikoyadagi funksiyalari haqida so‘z boradi. Asosan, “Kuldirgich”, “Qushlar bayrami”, “Jazo” hikoyalari tahlilga tortiladi, yozuvchining ramziy obraz va detallar bilan qahramon ruhiyatini, kayfiyatini ifodalab berish mahorati to‘g‘risida fikr yuritiladi.

Tayanch so‘zlar: bola obrazi, hikoya, ruhiyat, ramziy obraz, san’at, kompozitsiya, badiiy psixologizm, syujet, yumor.

Abstract. This article discusses the depiction of the child's psyche in the stories of the writer Muhammad Sharif, the functions of artistic psychologism in the story. Mainly, the stories "Laughter", "Feast of Birds", "Punishment" are analyzed, and the writer's skill in expressing the psyche and mood of the hero with symbolic images and details is discussed.

Keywords: child image, story, psyche, symbolic image, art, composition, artistic psychologism, plot, humor.

Аннотация. В статье рассматривается изображение психики ребёнка в рассказах писателя Мухаммада Шарифа, функции художественного психологизма в рассказе. Анализируются, в основном, рассказы «Смех», «Пир птиц», «Наказание», а также мастерство писателя в передаче психики и настроения героя с помощью символических образов и деталей.

Ключевые слова: образ ребёнка, рассказ, психика, символический образ, искусство, композиция, художественный психологизм, сюжет, юмор.

Bola ruhiyatini to'laqonli yoritish psixologik obraz yaratishning eng murakkab jihatlaridan sanaladi. Chunki bolalarning o'z dunyosi, qarichi va qarashlari borki, katta yoshdagi ijodkor garchi o'ta iste'dodli bo'lsa-da, bola ruhiga kirishi, uni to'la kashf etishi uchun ancha mehnat, vaqt va sinchkovlik talab qilinadi. Ammo obyektlarimizdan biri Muhammad Sharif bu mas'uliyatli vazifani ham ustalik uddalaganini e'tirof etish lozim. Uning "Kuldirgich", "Jazo", "Qushlar bayrami", "Mening qirg'izim" kabi hikoyalarida voqealar bola tilidan bayon qilinadi. Ushbu hikoyalarni muallif bolalar dunyosiga kirib, ularni ichdan his qilib yozgani seziladi.

"Kuldirgich" bemor bolalar haqida yozilgani uchun bir qadar hazin tuyuladi, ammo hikoya bolalar olamiga xos topqirlik, quvnoqlik va jo'shqinlikdan xoli emas. Ikkita bemor bolajonning bolalarcha beg'uborligi, soddaligi asosiga qurilgan dialoglarda eslanadigan voqealar, xotiralar asar asosini tashkil etadi, ya'ni bolajonlar ayni paytda kasalxonada, ammo shamoldek erkin yelib o'ynab-quv nab yurgan paytlarini xotirlashadi. Bu xotiralar judayam beg'ubor. Ayniqsa, Kuldirgich laqabini olgan bolaning juda tez chopishi, ilk bor komaga tushgan kuni ham shamolday yelgani haqida so'z borganda ko'zga yosh keladi. Sog'liq kabi tansiq ne'matning yetishmasligi shu norasidalarini hayotning go'zalligini his qilishdan erta mahrum qilayotganiga achinadi odam. Bolalar suhbatida ularning insulin qabul qilishlari haqida gap borayotganidan ayonki, ular qandli diabet kasalligiga chalingan. Afsuski, bu dardning davosi yo'q. Insonning erta yoshdan bu dardga chalinishi alamli hol. Chunki tibbiy ma'lumotlarga ko'ra, uzoq yillar shu dard bilan og'rigan bemorda oxir-oqibat ko'z ko'rmay qolishi, oyoq sohasidagi jiddiy

muammolar, tinimsiz og‘riqlar kabi asoratlar kuzatiladi. Muhammad Sharif hikoyalaridagi aksariyat bolalar kabi bu asar qahramonlari ham qishloqda yashaydigan, tabiat ajoyibotlaridan bahra olib ulg‘aygan bolalardir. Xususan, bosh qahramonning dardga chalinishi, chekayotgan azoblari tabiat hodisalaridan biri yordamida, tabiatdan misol keltirish orqali ochiladi. Kuldirgich degan kichkinagina jonivorning tutib tovonga surilishi odamni tez chopishiga sabab bo‘lishiga ishongan bolajonlar ko‘plab kuldirigichlarni tutishadi va tovonlariga surishadi. Bu jonivorning ayyorlik bilan chumolilarni tutishi va iniga tortib ketishi bilan bosh qahramonning dard domiga ilinib qolib noiloj chumoli holiga tushishi parallel qo‘yiladi va bu asar badiiy qiymatini, obrazlilikini oshiradi. O‘zini Kuldirigich sanagan bolakay endi chumoli holiga tushib qolgandi. Bu qahramon psixologiyasini ochishda peyzaj tasviri va yuqorida tilga olingan psixologik detallar muhim ahamiyat kasb etadi. Xasta bolakay ruhiyatini to‘la-to‘kis ochish maqsadida uning sog‘lom vaqtida yelday uchib yurishlariga ko‘proq urg‘u beriladi va kuldirgich istiorasidan foydalaniladi. Ikki vaziyatning qarama-qarshiligi fonida tasvir quvvati va hikoyaning ta’sirchanlik salmog‘i ortadi.

“Qushlar bayrami” hikoyasi ham o‘smir bolalar psixologiyasi yorqin tasvirlangan asarlardan biri. Hikoya boshlanishida boladagi hayajon, bayramona kayfiyat xuddi Abdulla Qodiriyning “Uloqda” hikoyasini esga soladi. “Qushlar bayrami”da ham voqealar bola tilidan bayon qilinadi va bu kun oddiy kun emas, bola hayotidagi muhim kun ekanligi tasvirdagi ko‘tarinki kayfiyatdan bilinadi. Aynan shu kuni qahramonimiz qushlar bayramida ishtirok etadi va “oq kapalakdan sira ham farq qilmaydigan” qiz bilan tanishib qoladi. U qizni hayron qoldirish, e’tiboriga tushish uchun xavfli ishga qo‘l uradi. Jarlikda qush tutish chog‘ida oyog‘i lat yegan qahramon oqsoqlanib yuradigan bo‘lib qoladi va ayni shu nuqsoni uchun qizdan o‘zini olib qochadi, ya’ni keyingi yilgi qushlar bayramiga ishtirok etmaydi. Hikoya bolaning juda xursandligi fonida boshlanib, kutilmagan falokatga

uchrab oqsoqlanib qolishi bilan davom etishi jihatidan ham “Uloqda”ni eslatadi. Ammo asar umidbaxsh va yorug‘ ruh bilan tugaydi. Yuragiga mehr-muhabbat urug‘i tushgan har bir inson kabi bosh qahramon ham nimadir sirli ezgulik unib chiqishidan umidvor bo‘ladi. Kapalak monand qizning “Seni albatta qidirib kelaman” degan so‘ziga umid bog‘lagan qahramon yuragida oxir-oqibat yangi orzu-niyatlar nish ura boshlaydi. Endilikda osmonda uchgan qushlar ham uni yorug‘ kelajak sari olg‘a borishga ilhomlantiradi: “Boshim uzra esa qushlar fig‘on ko‘tarardi, go‘yo “Sen qidirib bor” degandek”¹. Inson yoshi katta bo‘lganligi sababli emas, orzu qilishni to‘xtatgani sababli qariy boshlaydi, degan gap bor. Ehtimol, bolalik, yoshlik inson umrining eng orzu-havaslariga, umid-ilinjlarga boy fasli bo‘lganligi uchun ham go‘zaldir. Tabiiyki, bu davrning badiiy adabiyotda aks etishi ham o‘ziga xos joziba kasb etadi.

“Jazo” hikoyasi bolalar obrazi markazga qo‘yilgan shu kabi asarlardan butunlay farq qiladi. Qishloq bolalarining o‘ziga xos olami aks etgan hikoya oxirigacha “endi nima bo‘larkan?” degan qiziqish bilan mutolaa qilinadi. Hikoyada bolalar yaratgan o‘ziga xos saltanat, podshoh, vazir, ularning yugurdaklari tasvirlanadiki, bu saltanatning o‘z qonun-qoidolari borligi va ular bir qadar shafqatsizligi bilan o‘quvchi hayratini oshiradi. Yozuvchining bolalar dunyosini bu qadar ikir-chikirigacha o‘rinli chiza olishi uning hayotni uzoq kuzatgani, bola ruhiyatini yaxshi ilg‘ashidan dalolat beradi. Istaymizmi-yo‘qmi, bu hayotning shafqatsizligi, og‘irligi odam bolasini bolalik yillaridanoq real turmush qozonida qaynab, toblanib borishga majbur qiladi. Bolalar saltanatining ham o‘z qonun-qoidolari bor, bu qoidalarni buzgan bola ayovsiz jazolanadi. Qaysidir cho‘rtkesar, dadilroq bola bu saltanatda o‘zining munosib o‘rnini egallagan bo‘lsa, Chillashir singari yuvosh, yakkalanib qolishdan qo‘rqadigan bolalar Qo‘rboshi kabilarning

¹ Шариф М. Толкўприк.Т.: Шарқ, 2016. – 6. 179

izmidan chiqmay jazolanib yuraveradi. Xalqimizda “Bola boshidan” degan naql bor. Darhaqiqat, psixologiya ta’limotiga ko’ra, inson xarakteri o’zgarmas. Odamning dunyoqarashi, muomala-madaniyati yillar davomida o’zgarib borishi mumkin, ammo tug’ma xarakterni butunlay o’zgartirish imkonsiz. Sezgirligi, o’tkir nigohi uchun Lochinko’z laqabini olgan bolakay qo’rda Chillashirga nisbatan qilinayotgan rahmsiz munosabatga chidab tura olmadi. Unga yordam berishga harakat qildi. Shu ishi uchun uni ham jazolashga ahd qilgan qo’rdan butunlay yuz o’girib keta oldi. Lochinko’zning bu mardligi, dadilligi Chillashirni hayratlantirdi. Ko’rinadiki, hamisha o’zgalar chizib bergan yo’ldan yurib o’tadigan, o’z yangi yo’lini yaratishga qo’rqadigan insonlar bolalikdanoq Chillashir kabi psixologiya egasi bo’lsalar, hayotda mustaqil qarorli, ochiq fikrli kishilar Lochinko’zdek o’ziga ishongan bo’ladilar. Hikoyadagi bolalar psixologiyasi tasviridan xulosa qilish mumkinki, inson shaxsi bolalikdan ma’lum bo’ladi. Zero, psixologiya ilmiga binoan, inson xarakteri – o’zgarmas. Yillar va hayotiy tajriba bilan odamda sodir bo’ladigan o’zgarish bu dunyoqarash o’zgarishidir. Xarakter va dunyoqarash esa boshqa-boshqa tushunchalardir. “O’smirning shaxs sifatida kamol topishida ikki xil holat kuzatiladi: bir tomondan, boshqalar, tengqurlar bilan yaqinroq aloqada bo’lishga intilish, guruh me’yorlariga bo’ysunish, ikkinchi tomondan, mustaqillikning oshishi hisobiga bola ichki ruhiy olamida ayrim qiyinchiliklar kuzatiladi. O’zgalarni anglash bilan o’z-o’zini anglash o’rtasida ham qarama-qarshiliklar paydo bo’ladi. Ko’pincha o’smir o’z imkoniyatlarini yuqori baholaydi”.² Darhaqiqat, o’smirlik bolaning o’z imkoniyatlariga va kuchiga eng baland baho beradigan davridir. “Jazo” hikoyasida yuqorida nazarda tutilgan har ikkala holat o’z aksini topgan, ya’ni hikoyadagi qahramonlarni qiynagan muammo o’zgalarni anglash va o’z-o’zini anglash o’rtasidagi qarama-qarshilikdan

² R. Tulabayeva. Xudoyberdi To’xtaboyev romanlarida badiiy psixologizm. fil. fan.fals.dokt.diss. T.; 2019– B. 57.

boshlanadi. Hikoyada o'smirlikka o'tish yoshidagi bolalarning ruhiyatidagi evrilish, g'alayonlar barcha murakkabligi-yu jozibasi bilan tabiiy gavalantirilgan. Xulosa shuki, Muhammad Sharif mahoratli hikoyanavis sifatida o'z asarlarida nafaqat katta yoshli obrazlar psixologiyasini, balki bolalar ruhiyatini ham maromiga yetkazib yorita olgan ijodkorlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D.Quronov, Z. Mamajonov, M.Sheraliyeva. Adabiyotshunoslik lug'ati. T.: "Akademnashr", 2013.
2. Muhammad Sharif. Tolko'prik. T.: "Sharq", 2016
3. Rahmon Qo'chqor. Tolko'prikdan inson qalbi sari. <https://kh-davron.uz>
4. H. Umurov. O'zbek romanida psixologizm prinsiplari, shakllari va vositalari. O'zbek adabiy tanqidi. T.: "Turon-iqbol", 2011.
5. M. Boboxonov. Hozirgi o'zbek romanlari strukturasida badiiy psixologizm muammosi. Avtoreferat, SamDU, 2023.
6. R. Tulabayeva. Xudoyberdi To'xtaboyev romanlarida badiiy psixologizm. Dissertatsiya, ToshDO'TAU. Toshkent, 2019.